

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI DAXİLİ İŞLƏR NAZİRLİYİ
POLİS AKADEMYASI

«CİNAYƏT HÜQUQU» KAFEDRASI
«CİNAYƏT HÜQUQU» FƏNNİ ÜZRƏ

M Ü H A Z İ R Ə

Mövzu № 2 «Cinayət qanunu»

vaxt – 4 saat
mühazirə – 2 saat
seminar – 2 saat

ərtib etdi: «Cinayət hüququ» kafedrasının baş
müəllimi, polis polkovniki h.ü.f.d.,

Rəsul Rüstəmov

Mühazirənin mətni kafedranın iclasında müzakirə olunub və bəyənilib.
Protokol № _____ «____» _____ 2017-ci il

B A K I - 2017

Mövzu № 2

«Cinayət qanunu»

Plan:

GİRİŞ

1. Cinayət qanununun anlayışı, vəzifələri, prinsipləri və əhəmiyyəti.
2. Cinayət hüquq normalarının quruluşu.
3. Cinayət qanununun məkana və zamana görə qüvvə həddi.
4. Cinayət qanununun şərhı.
5. Cinayət törətmiş şəxslərin geri verilməsinin anlayışı və əsasları.

NƏTİCƏ

ƏDƏBİYYAT:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, Bakı, 2020
2. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi. Bakı, 2021, mad. 1 -13;
3. “Ekstradisiya haqqında” 13 dekabr 1957-ci il Avropa Konvensiyası
4. “Cinayət törətmiş şəxslərin verilməsi (ekstradisiya) haqqında” AR-in 15 may 2001-ci il tarixli Qanunu
5. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin kommentariyası (prof. F.Y.Səməndərovun redaktəsi ilə). Bakı, 2019.
6. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin «İnsan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsi sahəsində tədbirlər haqqında» Fərmanı. Bakı, 1998
7. F.Y.Səməndərov. «Cinayət hüququ». Ümumi hissə. Dərslik. Bakı, 2019
8. Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun qərarları. Bakı, 2017.
9. Уголовное право. Особенная часть. Учебник. Под. Ред. Ветрова Н.И. и Ляпунова Ю.И. М., 2012
10. Ахмедов М.Б. Критерии истины в процессе познания уголовного закона. Баку, 1994
8. Х.Д. Алекберов .Преступност и компромисс. Баку,1992;
9. А.В.Наумов. «Cinayət hüququ». Ümumi hissə. Dərslik. Bakı, 1998;
10. F.Ə.İbayev. Beynəlxalq humanitar hüquqda məsuliyyət məsələləri. Bakı, 2000.

GİRİŞ

Cinayət sayılan və cəzalandırılmalı olan əməllər cinayət qanunu ilə müəyyən edilir. Cinayət qanunu Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi tərəfindən, yaxud ümumxalq səsverməsi ilə (referendum) qəbul edilir. Cinayət biri digəri ilə qarşılıqlı əlaqədə olan normalardan ibarət hüquqi aktdır və o, cinayət hüququnun prinsiplərini, hansı ictimai-təhlükəli əməllərin cinayət olmasını, edilmiş cinayətə görə təyin ediləcək cəzaları, eləcə də cinayət məsuliyyətindən və cəzadan azad etmənin şərtlərini və qaydalarını müəyyən edir.

Cinayət qanunu Azərbaycan xalqının siyasi, hüquqi və əxlaqi ideyalarını əks etdirir, ölkəmizdə hüquq qaydalarının möhkəmlənməsinə və ümumiyyətlə, hüquqi vətəndaş cəmiyyətinin qurulmasına xidmət edir.

Sual 1

Cinayət qanununun anlayışı, vəzifələri, prinsipləri və əhəmiyyəti

Cinayət qanunu davranış qaydalarını, qaydalar pozulan hallarda isə tətbiq olunacaq cəza tədbirlərini müəyyən edir. Cinayət qanununda cəmiyyətin hüquq düşüncəsinə uyğun olaraq cinayətə və cəzaya tərif verilir. Ayrı-ayrı hüquq normalarının məcmusundan ibarət olan Cinayət qanunu cəza qorxusu altında cinayət sayılan ictimai-təhlükəli hərəkəti (hərəkətsizliyi) etməyi qadağan edir.

Cinayət hüquq normaları öz təbiətinə görə ikili xarakter daşıyır. Bir tərəfdən, cinayət hüquq normaları qadağanedici xarakter daşımaqla, qanunda nəzərdə tutulan əməllərin cəmiyyət üzvləri tərəfindən törədilməsini qadağan edir. Digər tərəfdən isə, vəzifə yaradıcı xarakter daşımaqla, ayrı-ayrı şəxsləri qanunla müəyyən olunmuş hərəkətləri icra etmək məcburiyyəti qarşısında qoyur. Cinayət qanunu qarşısına müəyyən qaydada davranmaq tələbi qoyulan ayrı-ayrı şəxslər üçün yeni vəzifələr yaratmır. O, ancaq qadağan olunan və yaxud məcburi əməlin əlamətlərini, habelə belə əməllər törədildiyi hallarda tətbiq olunacaq cəza tədbirlərini və onların həddini müəyyən edir. Göründüyü kimi, cinayət qanunu cinayətkara qarşı xəbərdaredici xarakter daşıyır. Şəxs cəza təyin ediləcəyi hədəsinin ona təsir etmədiyinə görə deyil, qanunla müəyyən edilmiş tələbləri yerinə yetirmədiyinə görə, yəni qanunla müəyyən edilmiş cinayət əməlləri etdiyinə görə cinayət cəzasına məruz qalır.

Cinayət qanunu cinayətkarlığa qarşı mübarizə aparan orqanların fəaliyyətinin əsasını təşkil edir.

Cinayət qanununun dispozisiyasında cinayətin əlamətləri, onun sanksiyasında isə cinayət hüquq normasının tələblərinin pozulduğu hallarda məhkəmə tərəfindən təqsirli sayılan şəxslərə qarşı tətbiq edilən cəzalar göstərilir. Göründüyü kimi, cinayət qanunu məhkəmənin cəza təyinedici fəaliyyətinin həddini müəyyən edir və bununla da, hər bir müttəhimin hüquqlarının qorunması üçün təminat yaradır. Buradan aydın görünür ki, cinayət törətməkdə təqsirləndirilən şəxs qanunverici tərəfindən müəyyən

edilməyən və həm də qanunla müəyyən edilmiş həddən yuxarı cəzaya məruz qala bilməz.

Cinayət qanunu cinayət əməli nəticəsində dövlətlə cinayətkar arasında meydana çıxan münasibətlərin əmələ gəlməsi, xitam edilməsi şərtlərini, yəni hüquqi mühafizənin həcmi və şərtlərini müəyyən edir.

Xalqın iradəsinin ifadəsi olan cinayət qanunu vətəndaşların hüquq və vəzifələrini, yəni cinayət qanunu ilə nizamlanan ictimai münasibətlər dairəsində cəmiyyət üzvlərinin fəaliyyətinin əsas istiqamətlərini, onların sosial imkanlarının və azadlıqlarının həcmi müəyyən edir. Beləliklə, cinayət qanununun əhalinin məlumat və fəaliyyətinin istiqamət mənbəyi kimi əhəmiyyəti çox böyükdür.

Cinayət qanunu cinayət törədənlərə cəza tədbirləri müəyyən etməklə yanaşı, həm də təzyiq və tərbiyənin vəhdətini ahəngdar surətdə əlaqələndirir. Dövlət orqanları ilə yanaşı, ictimaiyyət də həlledici bir qüvvə kimi cinayətkarlığa və ümumiyyətlə, hər cür qanun pozuntularına qarşı ona verilmiş geniş hüquq və səlahiyyətləri daxilində təsirli tədbirlər görür. Təkcə iqtisadiyyat və siyasət deyil, həm də insanların məişəti, psixologiyası və indiki yeni münasibətlərin təkmilləşməsi üçün geniş imkanlar yaradır. Ona görə də cinayətkarlıqla mübarizə kimi mühüm və məsul bir vəzifə ilə məhkəmə, prokurorluq və polis orqanları ilə yanaşı, ictimaiyyət də məşğul olur.

Cinayət qanunu əməlin ictimai-təhlükəli xarakter daşmasını və ya şəxsin cəzalanmalı olmasını müəyyən edən ali qanunverici orqan tərəfindən qəbul edilən hüquq normalarının məcmusundan ibarətdir. Cinayət qanunu ictimai-təhlükəli əməl törədənlərə, onların şəxsiyyətindən, irqindən, milliyətindən, cinsindən, tutduğu vəzifə və mövqeyindən asılı olmayaraq cəza vermək yolu ilə mübarizə aparmaq vasitəsidir. Xüsusilə, vətən xainlərinə, cəsuslara, başqasının əmlakını mənimsəyənlərə, adam öldürənlərə, dövlət intizamını pozanlara qarşı ən kəskin və ciddi mübarizə vəzifəsi qanununun üzərinə qoyulmuşdur. Cinayət qanunu cinayətkarlar üçün cəza tədbirləri nəzərdə tutmaqla yanaşı, onları islah etmək və tərbiyələndirmək məqsədini daşıyır. Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 41-ci maddəsinin II bəndində bu barədə düzünə göstəriş vardır.

Cinayət qanununda cinayət əməllərinin dəqiq müəyyən edilməsi və təcrübədə bu tələblərə əməl edilməsi şəxsiyyət azadlığı təminatlarından biridir.

Cinayət qanunu cinayətlə mübarizədə, onu doğuran səbəblərin aradan qaldırılmasında, cinayətlərin qarşısının alınması işində ictimaiyyətin işini artırır.

Cinayətkarlıqla mübarizə dövlətin və xalqın qarşısında duran ümdə vəzifələrdən biridir. Cinayətin törədilməsi xarici düşmənlərə düzünə və yanakı yollarla yardım edir, dövlətin siyasi və iqtisadi əsasına, onun müdafiə qüdrətinə zərər vurur.

Azərbaycan Respublikasının cinayət qanunvericiliyi öz mahiyyəti və qarşısında duran vəzifələri etibarlı ilə dünyada qabaqcıl, demokratik və mütərəqqi qanunvericilikdir. Bu qanunvericilik xalqın iradəsinin ifadəsi olmaqla, respublikada dinc yaşamaq məqsədinə xidmət edir. Cinayət qanunvericiliyi və cəza siyasəti cəmiyyətin və dövlətin inkişafının hər bir dövrünün tələbinə uyğun olaraq həyata keçirilir. Cinayət qanunu bilavasitə ictimai münasibətlərlə və insan müqəddəratı ilə daha sıx əlaqədar olduğu üçün, onun mükəmməl öyrənilməsi və ona ciddi riayət edilməsi ən zəruri və məsul vəzifələrdən biridir.

Cinayət qanununun Ümumi hissəsinə dair bəzi dərsləklərdə cinayət hüququnun mənbəyinin yalnız cinayət qanunu olduğu iddiası irəli sürülür və göstərilir ki, cinayət qanunu xalqın mənafeyinə xidmət edən bir vasitə olduğu üçün, cinayət hüququnun mənbəyi ancaq cinayət qanunu ola bilər.

Məhkəmə təcrübəsinin ümumiləşdirilməsi əsasında verilən rəhbər göstərişlər isə qanunun özünün tətbiqindən doğur və ondan kənara çıxma bilməz. Adətlərin də cinayət hüququnun mənbəyi hesab edilməsi əsassızdır. Bu, hər şeydən əvvəl, adətlərin kor-təbii yaranması ilə izah edilməlidir.

Azərbaycan Respublikasının 01 sentyabr 2000-ci ildə qüvvəyə minmiş Cinayət Qanunu həyatın tələblərindən doğur, xalqın hüquq və düşüncəsini əks etdirir, onun adət-ənənələrinə, əxlaq normalarına söykənir. Xalqın həyatı, hüquq düşüncəsi dəyişdikcə, qanunların da dəyişməsi təbii. Çünki, xalqın tarixi həyat şəraiti üçün kökü olmayan qanunlar əhəmiyyətsizdir. Məhz ona görə də hər bir yeni cəmiyyətin qanuna tarixi qiymət verməsi cinayət hüququnun tənqidi təhlilinin vacib üsullarından biridir. Ona görə də həm qanunverici və həm də hüquqşünas alimlər cinayət qanununun qəbulu zamanı cinayət-hüquq normalarının inkişaf tarixini öyrənmiş, zamanın süzgəcindən keçən mütərəqqi nə varsa, hamısını götürmüşlər.

«İnsan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının təmin edilməsi sahəsində tədbirlər haqqında» Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanına əsasən Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə təklif edilir ki, qanun layihələrinin hazırlanması və qanunların qəbul edilməsi zamanı Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında əks etdirilmiş insan hüquq və azadlıqları əsas meyar kimi rəhbər tutulsun. Hazırda qüvvədə olan cinayət qanununda insan və vətəndaş hüquq və azadlıqları öz parlaq əksini tapmışdır.

Bundan başqa, qanunverici cinayət hüquq normalarının həyata yararlılığını yaddan çıxarmamışdır. Qanunlar zahiri görünüş üçün siyasi mülahizələrə görə deyil, dövlətin tələbatını təmin etmək məqsədilə milli marağa uyğun yaradılmışdır. Eyni zamanda, ayrı-ayrı xalqların hüquq yaradıcılığı, onların tarixi təcrübəsi, eləcə də bəşəriyyətin hüquq yaradıcılığı sahəsində əldə etdiyi nəticə də diqqət mərkəzindən kənar qalmamışdır. Bu Cinayət Məcəlləsinin 1-ci maddəsində öz parlaq əksini tapmışdır.

Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 1-ci maddəsində deyilir ki, Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və beynəlxalq hüququn hamılıqla qəbul edilmiş normalarına və prinsiplərinə əsaslanır.

Cinayət Məcəlləsinin cinayət məsuliyyətini müəyyən edən və cinayət törətmiş şəxsin cəzalandırılmasını nəzərdə tutan qanunların yalnız Cinayət Məcəlləsinə daxil edildikdən sonra tətbiq edilməsinə dair olan düzünə göstərişi insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının cinayət qanunvericiliyi ilə müdafiəsinin maddi əsasıdır.

Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 2-ci maddəsində «Cinayət Məcəlləsinin vəzifələri» öz əksini bariz şəkildə tapmışdır. Maddədə qeyd edilir: «Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin vəzifələri sülhü və bəşəriyyətin təhlükəsizliyini təmin etməkdən, insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarını, mülkiyyəti, iqtisadi fəaliyyəti, ictimai qaydanı və ictimai təhlükəsizliyi, ətraf mühiti, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya quruluşunu cinayətkar qəsdlərdən qorumaqdan, habelə cinayətlərin qarşısını almaqdan ibarətdir». Göründüyü kimi, əvvəlki qanundan fərqli olaraq, qüvvədə olan Cinayət Məcəlləsində cinayət qanunvericiliyi ilə qorunan ictimai münasibətlərin dairəsi genişləndirilmişdir.

Bu vəzifələri həyata keçirmək üçün Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsində cinayət məsuliyyətinin əsasları və prinsipləri, şəxsiyyət və cəmiyyət və dövlət üçün təhlükəli olan və cinayət sayılan əməllərin dairəsi və həmin cinayətlərin törədilməsinə görə tətbiq ediləcək cəzaların növləri, həddi və həcmi, eyni zamanda digər cinayət-hüquqi xarakterli digər tədbirlər müəyyən edilmişdir.

İlk dəfə olaraq Azərbaycan Respublikası Cinayət Qanununda Cinayət Məcəlləsinin və cinayət məsuliyyətinin prinsipləri öz əksini tapmışdır (əvvəllər bu prinsiplər cinayət hüquq nəzəriyyəsində öyrənilirdi).

Cinayət Məcəlləsinin IV maddəsində qeyd edilmişdir ki, Cinayət Məcəlləsi qanunçuluq, onun qarşısında bərabərlik, təqsirə görə məsuliyyət, ədalət, humanizm

prinsiplərinə əsaslanır. Məcəllənin V-IX maddələrində bu prinsiplərdən hər birinə ayrı-ayrılıqda anlayış verilmiş və mahiyyəti açıqlanmışdır.

Sual 2

Cinayət hüquq normalarının quruluşu

Cinayət Məcəlləsi qüvvədə olan cinayət qanunlarının məcmusu deməkdir. Cinayət hüquq normalarının hər biri qanunverici orqan tərəfindən müəyyən edilir və bütün idarələr, müəssisələr, vəzifəli şəxslər və vətəndaşlar üçün məcburi xarakter daşıyır.

Cinayət Məcəlləsi 2 hissədən ibarətdir:

1. Ümumi;
2. Xüsusi;

Hər iki hissə bir-biri ilə üzvi surətdə bağlıdır və cinayət hadisəsi ilə bağlı olan məsələlərin həllində biri digərinə əsaslanır və ya biri digərini tamamlayır.

Cinayət Məcəlləsinin Ümumi və Xüsusi hissələrə bölünməsi məsələsi son dövrlərdən başlayaraq, prinsipial əhəmiyyət kəsb etməyə başlamışdır. Ümumiyyətlə, Cinayət qanunları XVIII əsrdən etibarən Ümumi və Xüsusi hissələrə bölünməyə başlamışdır. Qədim hüquqşünaslar elmi nöqtəyi-nəzərdən qanunların məcəllələşdirilməsi ilə də məşğul olmuşlar. Lakin, onlar hüquq normalarının hamısını deyil, yalnız bir hissəsini məcəllələşdirmək cəhdi göstərmişlər.

Cinayət Məcəlləsi cinayət hüququnun ümumi müddəalarını və hansı ictimai-təhlükəli əməllərin cinayət olduğunu, bu əməlləri törətməkdə təqsirli olan şəxslərə tətbiq ediləcək cəzaları müəyyən edən, biri digəri ilə qarşılıqlı əlaqədə olan normalar sistemindən ibarət qanunvericilik aktıdır.

Cinayət Məcəlləsinin Ümumi hissəsində cinayət qanununun zamana və məkana görə qüvvəsi, cinayətin anlayışı, cinayətlərin təsnifatı, cinayətlər çoxluğunun formaları, təqsir və onun formaları, əməlin cinayət olmasını aradan qaldıran hallar, qəsdən edilən

cinayətin mərhələləri, cinayətdə iştirakçılıq, cəzanın anlayışı, məqsədi və növləri, cəzanın tətbiqi, cinayət məsuliyyətindən və cəzadan azad etmə, yetkinlik yaşına çatmayanların barəsində cinayət məsuliyyətinin və cəzasının xüsusiyyətləri, tərbiyəvi xarakterli məcburi tədbirlər və i.a. müəyyən edilmişdir.

Cinayət Məcəlləsinin Ümumi hissəsi 6 bölmədən, 15 fəsildən və 99 maddədən ibarətdir.

Cinayət Məcəlləsinin Xüsusi hissəsində konkret cinayət əməlləri və onların tərkib əlamətləri, eləcə də onlara müvafiq cəzalar göstərilir (banditizm, dövlətə xəyanət, quldurluq, soyğunçuluq və s.).

Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin Xüsusi hissəsi 6 bölmədən, 20 fəsildən, 254 maddədən ibarətdir. Fəsillərin sistemi cinayətin xüsusi obyektinə (müdafiə olunan ictimai münasibətə) görə tərtib edilmişdir. Cinayət Məcəlləsinin maddələri maddədə əks olunmuş cinayət-hüquq normasının mahiyyətini açan başlığa malikdir. Ümumi qaydaya görə hər bir maddədə bir və ya bir neçə cinayət-hüquq norması əks olunur. Bəzi hallarda eyni ictimai münasibətləri nizamlayan norma bir neçə maddədə əks olunur. Məsələn, adam öldürməyə görə məsuliyyət Cinayət Məcəlləsinin 120-124-cü maddələrində nəzərdə tutulur. Cinayət Məcəlləsinə yeni maddələr əlavə ediləndə, bu norma xüsusi obyektinə görə müvafiq fəsildə yerləşdiriləcək, bu maddəyə daha yaxın olan normanın nömrəsi veriləcək və bu nömrəyə rəqəm göstəricisi əlavə ediləcək. Məsələn, 163-1; 170-1; 182-1; 185-2.

Cinayət Məcəlləsinin Xüsusi hissəsinin maddələri çox hallarda bir neçə bənddən ibarətdir. Bu bəndlər eyni cinayətin növlərini əks etdirir, biri digərindən ağırlaşdırıcı və ya yüngülləşdirici hallara, nəticə etibarlı ilə isə ictimai təhlükəlilik dərəcəsinə görə fərqlənirlər. Bu bəndlər rəqəmlə işarə edilirlər. Bəndin əvvəlində konkret maddənin nömrəsi, daha sonra isə ardıcılıqla 2-dən başlayaraq, digər rəqəmlərlə işarələnirlər: məsələn, 126.1., 126.2.1.; 126.2.2.3., 126.3.

Cinayət Məcəlləsinin Ümumi və Xüsusi hissəsinin normaları öz quruluşu etibarlı ilə bir-birindən fərqlənir. Ümumi hissənin normaları cinayət hüququnun ümumi anlayışlarını və prinsiplərini nəzərdə tutur. Ümumi hissənin normalarına hipoteza, dispoziya və sanksiya kimi bölgü xarakterik deyildir.

Xüsusi hissənin bir sıra normalarında bir qayda olaraq hipoteza, yəni hüquq normasının tətbiqi zamanı əsas götürülən şərtlər göstərilir. Çünki, Xüsusi hissənin bütün normalarının tətbiqi üçün ümumi olan zəruri şərtlər Cinayət Məcəlləsinin 3-cü maddəsində təsbit olunmuşdur. Bu maddəyə əsasən Xüsusi hissədə nəzərdə tutulan hər hansı bir normanın tətbiqi üçün bu normada nəzərdə tutulan cinayət tərkibinin bütün

əlamətlərinin mövcud olduğu əməlin törədilməsi zəruri şərt hesab olunur. Yuxarıda qeyd olunanları nəzərə alaraq deyə bilərik ki, Cinayət Məcəlləsinin Xüsusi hissəsinin normaları hipotetadan, dispozisiyadan və sanksiyadan ibarətdir.

Cinayət Məcəlləsinin Xüsusi hissəsinin maddələrinin ayrı-ayrı cinayətlərin əlamətlərini nəzərdə tutan hissəsinə dispozisiya deyilir. Dispozisiya konkret cinayətə xas olan əlamətləri özündə əks etdirir. Deməli, dispozisiya vətəndaşların qanunla qorunan ictimai münasibətə qarşı rəftarını hüquqi çərçivəyə alan dövlət siyasətinin ifadəsidir.

Dispozisiyanı 5 növə bölmək olar:

1. sadə dispozisiya;
2. təsviri dispozisiya;
3. blanket dispozisiya;
4. göndərici dispozisiya;
5. alternativ dispozisiya.

Sadə dispozisiyada cinayətin yalnız adı çəkilir, əlamətləri isə göstərilir, yəni cinayət əməlinin sadəcə olaraq nədən ibarət olması göstərilir (CM, mad. 124). Göründüyü kimi, qanunverici cinayətin ancaq adını çəkir.

Təsviri dispozisiya. Cinayətin xarakterik əlamətlərinin nisbətən geniş təsvir edildiyi dispozisiyaya təsviri dispozisiya deyilir, yəni təsviri dispozisiya cinayət tərkibini müəyyən etməklə yanaşı, onun nişanələrini də ətraflı surətdə göstərir, cinayət tərkibinin nə kimi əməllərdən ibarət olduğunu müfəssəl təsvir edir, sadalayır. Məsələn: maddə 120, 148 və s.

Blanket dispozisiya. Blanket fransız sözü olub, «yazılı akt» deməkdir. Dispozisiyanın bu növündə cinayətin əlamətləri tam göstərilir, onların məzmunu açılmaz. Bu əlamətləri müəyyən etmək və onların məzmununu açmaq üçün digər hüquq sahələrinə aid olan qanunvericilik aktlarına müraciət etmək lazım gəlir. Məsələn, maddə 162.

Göndərici dispozisiya. Bu növ dispozisiyalarda cinayətin əlamətləri qeyd edilmir. Belə dispozisiyalı cinayət hüquq normasının məzmununun açıqlanması üçün qanunverici cinayət qanununun başqa maddəsinə müraciət edilməsini tələb edir. Məsələn, maddə 127. Blanket dispozisiyadan fərqli olaraq, göndərici dispozisiya digər qanunvericilik aktına deyil, yalnız cinayət qanunvericiliyinin başqa maddələrinə müraciət etməyi tələb edir.

Alternativ dispozisiya elə dispozisiyaya deyilir ki, orada sadalanan cinayət əməlinin əlamətlərinin hamısının deyil, yalnız birinin olması tam cinayət tərkibi yaradır,

yeni əməlin cinayət hesab edilməsi üçün dispozisiyada nəzərdə tutulan əlamətlərin hamısı deyil, yalnız birinin olması kifayətdir. Məsələn, maddə 126.

Cinayət Məcəlləsinin Xüsusi hissəsinin maddələrində cəzanın növünü və həddini nəzərdə tutan hissəyə sanksiya deyilir. Cinayətin ictimai təhlükəlilik dərəcəsi sanksiyada əks olunur. Sanksiyaların aşağıdakı növləri vardır:

1. nisbi–müəyyən sanksiya;
2. alternativ sanksiya;
3. göndərici sanksiya.

Cinayətin fərdiləşdirilməsi üçün nisbi-müəyyən və alternativ sanksiyalar daha əlverişli olduğu üçün, qanunvericilikdə əsasən bu növ sanksiyalara yer verilmişdir.

Nisbi-müəyyən sanksiyada cəzanın növü, aşağı və yuxarı hədləri müəyyən edilir. Məhkəmə törədilmiş konkret cinayət əməlinə görə təqsirkara bu hədd daxilində cəza təyin etməlidir. Burada cinayətə görə müəyyən edilmiş cəzadan daha yüngül cəza təyin edilməsi istisna deyil (CM, mad. 62).

Nisbi-müəyyən sanksiyaların özü də 3 növə bölünür:

- a) cəzanın aşağı və yuxarı həddi müəyyən edilir. Məsələn, maddə 144.1.2.;
- b) cəzanın yalnız yuxarı həddi müəyyən edilir. Məsələn, maddə 145.1.;

Məhkəmə sanksiyada göstərilən həddən yuxarı cəza təyin edə bilməz. Cəzanın aşağı həddi isə Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 55.2.-ci maddəsində nəzərdə tutulan azadlıqdan məhrumetmə cəzasının aşağı həddi 3 ay müəyyən edilmişdir. Məhkəmə bu həddən aşağı azadlıqdan məhrumetmə cəzası təyin edə bilməz.

c) cəzanın aşağı həddi göstərilir. Belə hallarda cəzanın yuxarı həddi Cinayət Məcəlləsinin Ümumi hissəsi ilə müəyyən edilmiş azadlıqdan məhrumetmə cəzasının yuxarı həddi sayılır.

Alternativ sanksiyada iki və daha artıq cəza növü nəzərdə tutulur. Belə olan hallarda törədilmiş əmələ görə həmin sanksiyalardan hamısı deyil, yalnız biri tətbiq edilə bilər. Həmin sanksiyaların hər hansı birinin seçilməsi məhkəmələrin səlahiyyətinə aiddir. Məsələn, Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 193-cü maddəsinin sanksiyasında göstərilir: minimum əmək haqqı məbləğinin min mislindən beş min mislinədək miqdarda cərimə və ya iki ilədək müddətə azadlığın məhdudlaşdırılması və ya altı ayadək müddətə azadlıqdan məhrumetmə.

Göndərici sanksiyada nə cəzanın növü, nə də miqdarı göstərilir. Burada başqa maddənin sanksiyasında nəzərdə tutulan cəza həddində təqsirkarın cəzalandırılması nəzərdə tutulur.

Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin Xüsusi hissəsində ehtiva edilən maddələrə rast gəlmək olar ki, onların sanksiyası olmur. Belə maddələrin Məcəllənin Xüsusi hissəsinə daxil edilməsinə baxmayaraq, onlar Məcəllədə ümumiləşdirici maddə xarakteri daşıyır, yəni həmin fəsildə nəzərdə tutulmuş bütün cinayətlərə ümumi anlayış verir. Məsələn, maddə 327.

Beləliklə, öyrəndik ki, Azərbaycan Respublikasının cinayət qanunları Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi tərəfindən qəbul edilən Azərbaycan Respublikasının bütün cinayət qanunlarının məcmusudur.

Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 1.1.-ci maddəsində qeyd edilir ki, Azərbaycan Respublikasının Cinayət Qanunu Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsindən ibarətdir. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi iki hissədən ibarətdir:

1. Ümumi;
2. Xüsusi;

Ümumi hissədə cinayətin və cəzanın anlayışı, Xüsusi hissədə normaların tətbiqi şərtləri və həmin normaların tətbiqi zamanı meydana çıxan məsələlərin həlli qaydaları, tərbiyəvi xarakterli məcburi tədbirlər və s. müəyyən edilir. Xüsusi hissədə konkret cinayət əməlləri və həmin əməlləri törətmiş şəxslərə təyin ediləcək cəzalar göstərilir.

Sual 3

Cinayət qanununun məkana və zamana görə qüvvə həddi

Cinayət qanununun qüvvə həddi və təsir dairəsinin aydınlaşdırılması onun düzgün tətbiqinin mühüm şərtlərindən biridir. Xüsusən, cinayət qanununun nə vaxtdan etibarən qüvvəyə minməsinə, harada və kimlərə nəzərən qüvvədə olmasını müəyyən etmək və öyrənmək zəruridir.

Cinayət qanununun qüvvə həddini nəzəri və təcrübi cəhətdən tədqiq edərkən, onu iki hissəyə bölmək olar:

1. cinayət qanununun məkana görə qüvvə həddi;
2. cinayət qanununun zamana görə qüvvə həddi;

Cinayət qanununun məkana görə qüvvə həddi özü 2 formada səciyyələndirilir:

- a) cinayət qanununun respublika ərazisində törədilən cinayətlərə görə qüvvə həddi;
- b) cinayət qanununun respublika ərazisindən kənarında törədilən cinayətlərə görə qüvvə həddi.

Cinayət qanununun məkana görə qüvvəsi prinsipinin mahiyyəti ondan ibarətdir ki, Azərbaycan Respublikası ərazisində cinayət törədən bütün şəxslər Azərbaycan Respublikasının qüvvədə olan cinayət qanunları əsasında cinayət məsuliyyətinə cəlb edirlər. Azərbaycan Respublikası ərazisində cinayət törətmiş xarici dövlətlərin diplomatik nümayəndələrinin və toxunulmazlıq hüququna malik olan digər şəxslərin cinayət məsuliyyəti haqqında məsələ beynəlxalq hüquq normalarına uyğun olaraq həll edilir.

Azərbaycan Respublikası ərazisində edilən əməllərə görə Azərbaycan Respublikası cinayət qanunvericiliyinin tətbiqi Cinayət Məcəlləsinin 11-ci maddəsində öz əksini tapmışdır. Həmin maddənin 1-ci bəndində qeyd edilir ki, Azərbaycan Respublikası ərazisində törədilmiş cinayətlər dedikdə, respublikamızın ərazisində

başlamış, yaxud davam etmiş və ya başa çatmış cinayət Azərbaycan Respublikası ərazisində törədilmiş cinayət sayılır.

Bildiyimiz kimi, ərazi coğrafi termin olmaqla bərabər, həm də hüquqi anlayışdır. Lakin, cinayət hüququnda ərazi anlayışı bir qədər başqa mənada işlədilir. Burada ərazi dedikdə, qanunun qüvvədə olduğu ərazi nəzərdə tutulur. Beləliklə, Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 11-ci maddəsinə əsasən cinayət hüquqi mənada ərazi dedikdə, aşağıdakılar anlaşılır:

1. Azərbaycan Respublikasının ərazi suları;
2. Xəzər dənizinin Azərbaycan Respublikasına mənsub olan bölməsi;
3. Azərbaycan Respublikasının üzərindəki hava məkanı və iqtisadi zonası;
4. Azərbaycan Respublikasının bayrağı və ya tanınma nişanı altında açıq sularda üzən gəmi və ya hava fəzasında uçan gəmisi;
5. Azərbaycan Respublikasının hərbi donanmasına və ya hərbi hava qüvvələrinə məxsus olan gəmi.

Azərbaycan Respublikasının ərazi anlayışı «Azərbaycan Respublikasının dövlət sərhəddi haqqında» 1991-ci il 9 dekabr tarixli Qanunu ilə müəyyən edilir.

Azərbaycan Respublikasının cinayət qanunu xarici dövlətlərin diplomatik nümayəndələrinə, habelə diplomatik immunitet və üstünlüklərə malik olan şəxslərə tətbiq edilmir. Diplomantik immunitet və toxunulmazlıq hüququna malik şəxslərə diplomatik nümayəndəliklərin başçıları (səfir, elçi, işlər vəkili) və hökumətin diplomatik heyətinin üzvləri (müşavirlər, ticarət nümayəndələri, onların müavinləri, hərbi, hərbi-dəniz və hərbi-hava attaşeləri və onların köməkçiləri, birinci, ikinci və üçüncü katiblər, arxivçilər, ticarət nümayəndələrinin müavinləri), habelə həmin şəxslərin özləri ilə yaşayan və respublika vətəndaşı olmayan ailə üzvləri daxildirlər.

Diplomatik nümayəndəliklərin inzibati-texniki heyətinin respublikamızda daimi yaşayan və Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı olmayan əməkdaşları və onların ailə üzvləri də diplomatik immunitetə və şəxsi toxunulmazlıq üstünlüyünə malikdirlər.

Respublikamıza gələn xarici hökumətlərin və parlamentlərin nümayəndə heyətinin, xarici dövlət nümayəndələrinin, beynəlxalq və hökumətlərarası təşkilatların nümayəndələrinin və vəzifəli şəxslərin də toxunulmazlıq hüquqları vardır.

Üstünlük hüquqları təkcə fiziki şəxsə deyil, habelə şəxslərin yaşadıkları və işlədikləri binalara da aid edilir. Bu binalarda hakimiyyət orqanları axtarış apara bilməz. Eyni zamanda, bu binalardan hər hansı əmlakı və ya predmeti götürə bilməzlər. Belə hüquq diplomatik immunitet hüququna malik olan şəxslərin istifadə etdikləri minik vasitələrinə də aid edilir.

Diplomatik immunitetə malik olan şəxslərə yaşadıkları və işlədikləri binaların, eyni zamanda avtomobillərin toxunulmazlığından diplomatik nümayəndəlik funksiyalarına uyğun olmayan məqsədlər üçün istifadə edə bilməzlər.

Cinayət qanununun əraziyə görə qüvvəsi ilə bağlı olan məsələlərin həlli cinayətin törədilmə yerinin dəqiq müəyyən edilməsi ilə əlaqədardır. Cinayətin edildiyi yer dedikdə, cinayət qanununda nəzərdə tutulan ictimai-təhlükəli əməlin törədildiyi yer başa düşülür.

Cinayət tərkibləri maddi və formal tərkibli olduğundan, cinayətlərin törədildiyi yer baxımından, belə tərkiblər bir-birindən fərqlənir.

Formal tərkibli cinayətlərdə (şəxsi cinayət məsuliyyətinə cəlb etmək üçün qanunda nəzərdə tutulan ictimai-təhlükəli əməlin edilməsi kifayətdir. Burada nəticənin baş verib-verməməsinin əhəmiyyəti yoxdur) cinayətin edilmə yeri hərəkət və hərəkətsizliyin törədildiyi yer hesab edilir.

Maddi tərkibli cinayətlərdə (yəni, şəxsi cinayət məsuliyyətinə cəlb etmək üçün təkcə qanunla nəzərdə tutulan ictimai-təhlükəli əməlin törədilməsi deyil, eyni zamanda qanunla nəzərdə tutulan ictimai-təhlükəli nəticənin də baş verməsi zəruri sayılır) cinayətin edilmə yeri ictimai-təhlükəli nəticənin baş verdiyi yer hesab olunur. Məsələn, cinayətkar qatarda gedən şəxsi öldürmək məqsədilə başqa dövlətin ərazisində ona zəhər verirsə, lakin ölümdən ibarət olan nəticə Azərbaycan Respublikası ərazisində baş verirsə, məsuliyyət Azərbaycan Respublikasının qanunu ilə həll edilir.

Cinayət Məcəlləsinin 12-ci maddəsinin I hissəsinə əsasən Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları və Azərbaycan Respublikasında daimi yaşayan, vətəndaşlığı olmayan şəxslər Azərbaycan Respublikasının hüdudlarından kənarəda törətdikləri əmələ görə, bu əməl həm Azərbaycan Respublikasının, həm də ərazisində törədildiyi xarici dövlətin qanunvericiliyinə əsasən cinayət sayılarsa və bu cinayətə görə həmin şəxslər xarici dövlətdə məhkum olunmamışlarsa, Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi əsasında cinayət məsuliyyətinə cəlb edirlər.

Əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslər (vətəndaşlığı olmayan şəxslər dedikdə, özünün hansı ölkənin vətəndaşı olduğunu sübut edə bilməyən şəxs başa düşülür) Azərbaycan Respublikasının ərazisindən kənarəda Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlarına, respublikanın maraqlarına qarşı cinayət tiörətdikləri hallarda, bu cinayətə görə xarici dövlətdə məhkum olunmamışlarsa, Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinə əsasən məsuliyyət daşıyırlar. Bundan başqa, Cinayət Məcəlləsinin 12-ci maddəsinin 3-cü bəndində sadalanan cinayətləri, eləcə də Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrdən irəli gələn digər cinayətləri törətmiş əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslər, cinayətlərin hansı dövlətin

ərazisində törədilməsindən asılı olmayaraq, Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi əsasında cinayət məsuliyyətinə cəlb edilir və cəzalandırılır. Həm Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları, həm də əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslər Azərbaycan Respublikasının hüduqlarından kənarda törətmiş cinayətlərə görə Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinə əsasən cinayət məsuliyyətinə cəlb edilib cəzalandırılırlarsa, həmin şəxslərə təyin edilən cəza ərazisində cinayət törədilmiş xarici dövlətin qanunu ilə nəzərdə tutulmuş cəzanın yuxarı həddindən çox ola bilməz.

Cinayət qanununun zamana grə qüvvəsinə dair əsas müddəalar Cinayət Məcəlləsinin 10-cu maddəsində nəzərdə tutulmuşdur. Bu maddədə qanunun zamana grə qüvvəsinə dair 3 qayda müəyyən edilmişdir:

- əməlin cinayət olması və bunun üçün cəza verilməsi həmin əməlin törədildiyi zaman qüvvədə olan qanunla müəyyən edilir;

- əməlin cinayət olması və cəzalanmalı olmasını aradan qaldıran, cəzanı yüngülləşdirən, yaxud cinayət etmiş şəxsin vəziyyətini başqa cür yaxşılaşdırən qanunun geriyə qüvvəsi vardır, yəni həmin qanun qüvvəyə mindiyi vaxtdan əvvəl edilmiş əməllərə şamil edilmir;

- əməlin cinayət və cəzalanmalı olmasını müəyyən edən, cəzanı ağırlaşdırən, yaxud cinayət etmiş şəxsin vəziyyətini başqa cür ağırlaşdırən qanunun geriyə qüvvəsi yoxdur, yəni həmin qanun qüvvəyə mindiyi vaxtdan əvvəl edilmiş əməllərə şamil edilmir;

Cinayət qanunu qüvvəyə mindiyi gündən qüvvəsini itirdiyi günə qədər fəaliyyət göstərir və onun tətbiqi həmin müddət ərzində qanunidir. Cinayət Məcəlləsinin 10-cu maddəsinin 2-ci hissəsinə əsasən ictimai təhlükəli əməlin törədilmə vaxtı onun nəticələrinin baş verdiyi andan asılı olmayaraq, cinayətin törədildiyi vaxt sayılır.

Uzanan cinayətlərdə həmin cinayəti törətmiş şəxslərə cinayətin baş verdiyi anda qüvvədə olan qanun deyil, cinayətkarın iradəsi il əvə yaxud onun iradəsindən asılı olmayaraq, əməlin qurtardığı vaxt qüvvədə olan cinayət qanunu tətbiq edilir.

Davam edən cinayəti törətmiş şəxslərə eyni növ hərəkətlərdən axırıncı hərəkət və ya hərəkətsizlik aktının törədildiyi vaxtda qüvvədə olan cinayət qanunu tətbiq edilir.

Cinayət bir neçə şəxs tərəfindən törədilərsə (cinayətdə iştirakçılıq – maddə 31), bu cinayət iştirakçılardan hər birinin etməli olduqları hərəkəti etdikləri, yaxud hərəkətsizlik göstərdikləri anda başa çatmış hesab olunur.

Ona grə də iştirakçıların məsuliyyət məsələsi onların hər hansı ictimai-təhlükəli əməli etdikləri vaxt qüvvədə olan cinayət qanunu ilə müəyyən olunur.

Cinayət qanunu dərc edildiyi andan qüvvəyə minir. Cinayət qanununun özündə onun qüvvəyə minməsi ilə əlaqədar başqa göstəriş yoxdursa, onda cinayət qanunu dərc

edildiyi gündən on gün sonra Azərbaycan Respublikasının bütün ərazisində eyni vaxtda qüvvəyə minir.

Cinayət qanunu aşağıdakı hallarda qüvvədən düşmüş hesab edilir:

1. xüsusi qanunla ləğv edildikdə;
2. qüvvəsini itirməsi onu əvəz edən qanunda göstərildikdə;
3. faktiki olaraq yeni qanunla əvəz edildikdə;

Sual 4

Cinayət qanununun şərh

Cinayətkarlığa qarşı mübarizənin gücləndirilməsi digər şərtlərlə yanaşı, cinayət qanununun düzgün tətbiq edilməsini tələb edir. Qanunu düzgün tətbiq etmək üçün isə ilk növbədə, həmin qanunun qəbul edilməsini zəruri edən sosial-siyasi şəraiti, onun məzmun və mənasını və beləliklə, qanunvericinin cinayət qanununda ifadə olunan iradəsini dərk etmək zəruridir.

Bu bilik cinayət qanununun şərh nəticəsində əldə edilir. Lakin, qanunu şərh etmək, ona yeni məna vermək olmaz. Belə halda təfsir qanunyaradıcı fəaliyyətə çevrilə bilər.

Cinayət qanununun təfsiri dedikdə, qanunun məzmununun müəyyən edilməsi, onun məna və məqsədinin, eləcə də qanunvericinin istifadə etdiyi istilahlardan aydınlaşdırılması başa düşülür. Cinayət qanununun təfsiri həm dövlət hakimiyyəti orqanları tərəfindən, həm də hüquqşünas alimlər, təcrübi işçilər tərəfindən həyata keçirilə bilər.

Cinayət qanununun təfsiri onu izah edilən subyektlərə görə 3 yerə bölünür:

1. autentik (leqal, yeni qanuni);
2. məhkəmə;
3. doktrinal (elmi);

Autentik təfsir – cinayət qanununu qəbul edən orqan tərəfindən verilən təfsirdir. Məsələn, Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin 4 noyabr 1992-ci il tarixli «Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsində «döyüş şəraitində» anlayışının təfsiri haqqında» qərarında izah edilir ki, «döyüş şəraitində olma» dedikdə, «öndə və ya arxada olmasından asılı olmayaraq, bilavasitə düşməyə qarşı duran hərbi hissələrin və ya bölmələrin, habelə arxada olsa da, döyüş tapşırığını yerinə yetirən hərbi hissələrin və ya bölmələrin vəziyyəti başa düşülür».

Autentik təfsir bütün dövlət orqanları, vəzifəli şəxslər, habelə vətəndaşlar üçün məcburi xarakter daşıyır.

Konkret işlərə baxarkən, qanuna məhkəmələr tərəfindən verilən izaha məhkəmə təfsiri deyilir. Məhkəmə təfsiri çox geniş yayılmışdır və tez-tez tətbiq olunur.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, məhkəmələr tərəfindən verilən rəhbər göstərişdən qanunun məna və məzmunu dəyişə bilməz. Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsi qanunverici orqan olmadığına görə, o, məhkəmələrə rəhbər göstərişləri qanun əsasında verir. Daha doğrusu, məhkəmənin verdiyi izah cinayət qanununun tətbiqi təcrübəsindən irəli gəlir.

Doktrinal təfsir hüquq sahəsində olan elmi-tədqiqat idarələri, hüquqşünas alimlər və digər elmi işçilər tərəfindən monoqrafiyalarda, dərsliklərdə, məqalələrdə, məruzələrdə cinayət qanununa verilən izahdır. Elmi təfsir təcrübi işçilər tərəfindən verilə bilər. Bu növ təfsir cinayət qanununu tətbiq edən orqanlar üçün məcburi xarakter daşımır. Elmi izah cəmiyyətin inkişaf tələblərinə uyğun olmalıdır. Təfsirin bu növü cinayət hüquq elminin inkişafında, məhkəmə-istintaq təcrübəsinin ümumiləşdirilməsində və yeni qanunların işlənilib hazırlanmasında mühüm rol oynayır.

Həcminə və metodlarına görə də qanunun təfsiri fərqləndirilir.

Həcminə görə cinayət qanununun məhdudlaşdırıcı və genişləndirici təfsiri mövcuddur. Məhdudlaşdırıcı təfsirdə hərfi mənada mətnin ifadə etdiyi hadisələrin dairəsinə nisbətən, qanunun məhdud dairədə halları əhatə etməsi ilə bağlı izahat verilir. Məhdudlaşdırıcı təfsirə Azərbaycan Respublikasının köhnə Cinayət Məcəlləsinin 129-cu maddəsinə Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsinin Plenumunda verdiyi izah misal ola bilər. Cinayət Məcəlləsinin 129-cu maddəsi «qadının evlənmək məqsədilə oğurlanmasını» cinayət hesab edir. Əgər qanunun bu göstərişinə hərfi mənada yanaşılsa, onda qadını hər hansı üsulla oğurlamanın cinayət olduğu nəticəsinə gələrik. Lakin, Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun «Yerli adətlərin qalıqlarını təşkil edən cinayət işləri üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında» 1983-cü il 25 mart tarixli 4 nömrəli qərarında məhkəmələrə verilən izahatında qeyd edilir ki, qadını evlənmək məqsədilə oğurlama zorakı hərəkətlərlə bağlı olduqda, Cinayət Məcəlləsinin 129-cu maddəsi ilə məsuliyyət yarana bilər.

Genişləndirici təfsirdə qanunun mənası onun mətninə nisbətən genişləndirilmişdir. Azərbaycan Respublikasının köhnə Cinayət Məcəlləsinin 170-ci maddəsinin mətninə əsasən «rüşvət alma» cinayətinin subyektivi vəzifəli şəxs ola bilər. Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsi Plenumunun «Rüşvətxorluqla mübarizəyə yönələn qanunvericiliyin və SSRİ Ali Məhkəməsi Plenumunun rəhbər göstərişlərinin

Respublika Məhkəmələri tərəfindən yerinə yetirilməsi haqqında» 1983-cü il 25 mart tarixli 4 nömrəli qərarına əsasən, hərəkətləri hüquqi nəticələr yaradan şəxslər də rüşvətxorluq üstündə məsuliyyət daşımalı olan vəzifəli şəxslər sırasına daxildir. Göründüyü kimi, burada rüşvət alma cinayətinin subyektlərinin dairəsi genişləndirilmişdir.

Məhdudlaşdırıcı və genişləndirici təfsiri analogiyadan fərqləndirmək lazımdır. Analogiyaya əsasən törədilmiş əməl cinayət qanununda nəzərdə tutulmadığından, bu əməli törətmiş şəxsə həmin əmələ daha yaxın cinayətə görə məsuliyyət müəyyən edən norma tətbiq edilir. Analogiya ilə cinayət qanununun təfsiri institutu arasında yaxınlıq olmasına baxmayaraq, onlar bir-birindən fərqlənir. Cinayət qanununu izah edərək, konkret cinayətə görə məsuliyyət nəzərdə tutulan normada qanunvericinin iradə ifadəsi açıqlanır. Analogiyada isə konkret əməl cinayət qanununda nəzərdə tutulmadığı halda həmin əmələ görə başqa norma tətbiq edilir.

Qanunun göstərişlərinin təhrif edilməsi və süni surətdə genişləndirilməsinin qarşısının alınması məqsədilə, konkret cinayət qanununun təsir dairəsinə düşən hadisələrin dəqiq göstərilməsi üçün məhdudlaşdırıcı və genişləndirici təfsirdən istifadə olunur. Hazırda qüvvədə olan cinayət qanunvericiliyində analogiya institutu nəzərdə tutulmamışdır.

Cinayət qanununun təfsiretmə üsuluna görə üç növü olur:

- a) qrammatik;
- b) sistematik;
- c) tarixi;

Qrammatik təfsirdə cinayət qanununun məna və məzmunu qanunvericinin iradəsi, qanunda işlədilən istilahlara, sözlərin, anlayışların məna və əhəmiyyətini aydınlaşdırmaq vasitəsilə açıqlanır. Məsələn: Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsinin Plenumu məhkəmələr tərəfindən «qaçaqmalçılıq» əlamətlərinin başa düşülməsi ilə əlaqədar səhvlərə yol verilməsini nəzərə alaraq «Qaçaqmalçılıq işləri üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında» 3 may 1993-cü il tarixli 1 nömrəli qərarında məhkəmələrə izahat verərək göstərilmişdir ki, «inzibati məsuliyyətə səbəb olan qaçaqmalçılığın Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 71-ci maddəsinin tərkibini aşağıda göstərilən əlamətlər: Azərbaycan Respublikasının dövlət kömrük sərhəddindən əşyaların külli miqdarda, ya da qaçaqmalçılıqla məşğul olmaq üçün təşkil edilmiş bir qrup şəxs tərəfindən kömrük nəzarətindən kənar və ya ondan gizli keçirilməsi əlamətləri təşkil edir». Bununla yanaşı, yenə orada izah edilir ki, qaçaqmalçılığın predmeti kimi tutulmuş əşyalar dedikdə, pul, qiymətli kağızlar və ziynət əşyaları, mal-

qara, narkotik vasitələr, güclü təsirli, zəhərli, zəhərləyici, radioaktiv, partlayıcı maddələr, Azərbaycan Respublikasının bədii, tarixi və başqa mədəni sərvətləri, azad dövriyyəsi qadağan edilmiş digər predmetlər başa düşülməlidir.

Sistematik təfsir dedikdə, konkret cinayət hüquq normasının cinayət qanunvericiliyində yerinin müəyyən edilməsi ilə, eləcə də, bu normanın başqa hüquq normaları ilə müqayisəli şəkildə təhlil etməklə izah edilməsi başa düşülür.

Sistematik təfsir zamanı konkret əmələ görə məsuliyyət müəyyən edən norma seçilməzdən əvvəl tətbiq edilməsi ehtimal olunan norma ilə Cinayət Məcəlləsinin həmin normaya oxşar digər normalarla müqayisə edilir və konkret əməlin Cinayət Məcəlləsinin həmin normaya oxşar digər normalarla müqayisə edilir və konkret əməlin Cinayət Məcəlləsinin hansı maddəsi ilə tövsif edilməsi məsələsi aydınlaşdırılır. Məsələn, ölüm faktı ilə bağlı olan əməli tövsif etməzdən əvvəl, ölümə görə məsuliyyət müəyyən edən normalar müqayisə olunaraq, ölümlə bağlı əməlin əlamətləri məhz Cinayət Məcəlləsinin hansı maddəsində nəzərdə tutulan cinayət tərkibinin əlamətləri ilə uyğunluğu aydınlaşdırılır (məsələn, CM-nin 120-124; 214-cü maddəsinin 3-cü hissəsi, 263-cü maddənin 2-ci bəndi, 126-cı maddənin 3-cü hissəsi və s.)

Bir sıra hallarda Cinayət Məcəlləsində nəzərdə tutulmuş norma ilə hüququn müxtəlif sahələrinə aid olan normaların müqayisə edilməsi tələb olunur. Məsələn, konkret əməlin əlamətlərinin cinayət qanununda nəzərdə tutulan xuliqanlıq cinayət tərkibinin əlamətləri, yoxsa ki, İnzibati Xətalər Məcəlləsində nəzərdə tutulan xırda xuliqanlıq xətasının əlamətləri ilə üst-üstə düşməsi müqayisə edilərək araşdırılır.

Tarixi təfsir zamanı yeni qanun qəbul edilərək, respublikada mövcud ictimai-siyasi və iqtisadi şərait ətraflı öyrənilir və qanunun qəbul edilməsi zərurətini yaradan səbəblər araşdırılır. Əvvəllər qüvvədə olan qanun hazırda qüvvədə olan qanunla müqayisə edilir. Tarixi təfsir hazırlanan layihələri, müzakirə materiallarını öyrənməklə də aparıla bilər.

Sual 5

Cinayət törətmiş şəxslərin verilməsinin anlayışı və əsasları

Cinayət törətmiş şəxslərin verilməsi dedikdə, cinayət törətmiş şəxslərin ərazisində olduğu dövlətin (cinayətkarı verməli olan dövlət) cinayətin törədildiyi ərazinin məxsus olduğu dövlətə, yaxud da cinayətkarın vətəndaşı olduğu dövlətə (tələb edən dövlət) verilməsi başa düşülür.

Beynəlxalq hüquqda cinayət törətmiş şəxsin cinayət məsuliyyətinə alınması və barəsində qüvvəyə minmiş hökm üzrə cəzanın icrası üçün qaytarılmasına yol verilir.

Cinayət törətmiş şəxsin qaytarılması ilə əlaqədar dövlətlər arasında bağlanan müqavilələr ikitərəfli və çoxtərəfli ola bilər.

Bağlanılan çoxtərəfli müqavilələr müxtəlif məqsədlərlə bağlanıla bilər. Bu müqavilələr həm cinayət işləri üzrə kömək göstərmək məqsədilə, həm də ayrı-ayrı növdən olan cinayətlərlə aparılan mübarizənin səmərəliliyini artırmaq məqsədilə bağlanıla bilər. Buna misal olaraq Müstəqil Dövlətlər Birliyinə daxil olan dövlətlər arasında 1993-cü il yanvarın 22-də Minsk şəhərində bağlanmış «Mülki ailə hüquq münasibətləri ilə cinayət işləri üzrə hüquq yardımı haqqında» Müqaviləni göstərmək olar.

Cinayət Məcəlləsində cinayət törətmiş şəxslərin geri verilməsi barədə 13-cü maddəsinin nəzərdə tutulması təqdirəlayiq bir haldır.

Müharibə cinayəti törətmiş şəxslərin verilməsi ilə əlaqədar beynəlxalq səviyyədə bağlanmış müqavilələrdə nəzərdə tutulan məsələlər milli qanunvericilikdə də öz əksini tapmışdır. «Müddətin hərbi cinayətlərə və bəşəriyyətə qarşı törədilmiş cinayətlərə tətbiq edilməsi haqqında» Konvensiyasının (Azərbaycan Respublikası 1996-cı ilin 31 may tarixində 98-İQ sayılı sənədlə bu Konvensiyaya qoşulmuşdur) 2-ci maddəsinə əsasən bu Konvensiyanın iştirakçı dövlətləri hərbi cinayət törətmiş şəxslərin beynəlxalq hüquqa müvafiq olaraq təhvil verilməsi üçün şərait yaradılmasına yönəldilmiş qanunvericilik və digər xarakterli bütün lazımi tədbirləri görməyə borcludur.

Bundan başqa, BMT Baş Məclisinin qəbul etdiyi «Hərbi cinayətlərdə, bəşəriyyətə qarşı cinayətlərdə müqəssir olan şəxslərin aşkara çıxarılması, həbs edilməsi, təhvil verilməsi və cəzalandırılmasına dair beynəlxalq əməkdaşlığın prinsipləri»ndə də hərbi cinayətkarların verilməsi barədə müddəalar öz əksini tapmışdır. Bütün bunlardan irəli gələrək, Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 75-ci maddəsinin 5-ci bəndində qeyd edilmişdir ki, Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin müvafiq maddələrində nəzərdə tutulmuş sülh və bəşəriyyət əleyhinə və müharibə cinayətləri törətmiş şəxslərə Cinayət Məcəlləsinin 75-ci maddəsində «müddətin keçməsi ilə bağlı cinayət məsuliyyətindən azad etmə» ilə əlaqədar müddətlər tətbiq edilmir.

Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 13-cü maddəsinin 1-ci bəndinə əsasən Azərbaycan Respublikası ərazisində olan, xarici dövlətin ərazisində cinayət törətmiş Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları xarici dövlətə verilə bilməz. Belə şəxslərin cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsi məsələsi Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 12-ci maddəsinin 1 və 4-cü bəndlərinə əsasən həll edilir.

Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 13-cü maddəsinin 1-ci bəndində nəzərdə tutulan hal Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 53-cü maddəsinin II bəndində nəzərdə tutulmuş prinsipə söykənir. Belə ki, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 53-cü maddəsinin II bəndində qeyd edilir ki, «Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı heç bir halda Azərbaycan Respublikasından qovula və xarici dövlətə verilə bilməz».

Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 13-cü maddəsinin 2-ci bəndinə əsasən Azərbaycan Respublikasında olan, xarici dövlətin ərazisində cinayət törətmiş əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslər o halda xarici dövlətə verilə bilərlər ki, onların cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsi və yaxud onlara təyin edilmiş cəzanın icrası ilə bağlı məsələlər Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrə uyğun olsun.

Cinayət Məcəlləsinin 13-cü maddəsinin 3-cü bəndinə əsasən xaricdə cinayət törətmiş şəxslər xarici dövlətə verilməklərsə, onların törətdiyi əmələ görə məsuliyyət məsələsi Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin maddələrinə əsasən həll edilir.

Lakin, bütün bunlara baxmayaraq, Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 13-cü maddəsinin 4-cü bəndində müstəsna bir hal nəzərdə tutulmuşdur. Orada deyilir ki, «Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrdə cinayət törətmiş şəxslərin geri verilməsinə dair digər müddəalar müəyyən olunduqda, beynəlxalq müqavilələr tətbiq edilir».

NƏTİCƏ

Beləliklə, cinayət qanunu Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi tərəfindən, yaxud da referendum yolu ilə qəbul edilən, cinayət sayılan və cəzalandırılmalı olan, biri digəri ilə qarşılıqlı əlaqədə olan cinayət hüququnun prinsiplərini, ümumi müddəalarını, hansı ictimai-təhlükəli əməllərin cinayət olduğunu, edilmiş cinayətə görə təyin ediləcək cəzaları, eləcə də cinayət məsuliyyətindən və cəzadan azad etmənin şərtlərini müəyyən edən hüquq normalarının məcmusundan ibarət normativ-hüquqi aktdır.

Cinayət qanunu 2 hissədən ibarətdir: Ümumi və Xüsusi.

Cinayət Məcəlləsinin Ümumi hissəsi 6 bölmədən, 15 fəsildən, 99 maddədən ibarətdir. Məcəllənin Ümumi hissəsində cinayətin anlayışı, onun edilmə mərhələləri, cəzanın anlayışı, növləri, cinayət məsuliyyətindən və cəzadan azad etmənin qaydası və şərtləri və yetkinlik yaşına çatmayanların barəsində cinayət məsuliyyətinin və cəzasının xüsusiyyətləri və s. öz əksini tapmışdır.

Cinayət Məcəlləsinin Xüsusi hissəsi isə 6 bölmədən, 20 fəsildən və 254 maddədən ibarətdir. Xüsusi hissədə konkret cinayət əməlləri və onların tərkib elementləri, eləcə də onlara müvafiq cəzalar göstərilmişdir.

Cinayət qanununun qüvvə həddini nəzəri və təcrübi cəhətdən tətbiq edərkən, onu iki hissəyə bölmək olar:

1. cinayət qanununun məkana görə qüvvə həddi;
2. cinayət qanununun zamana görə qüvvə həddi.

Cinayət qanununun məkana görə qüvvə həddi Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 11 və 12-ci maddələrində nəzərdə tutulmuşdur. Cinayət qanununun zamana görə qüvvə həddi isə Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 10-cu maddəsində nəzərdə tutulmuşdur.